

ΕΚΤΑΚΤΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 16^{ΗΣ} ΑΠΡΙΛΙΟΥ 2002

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΠΕΡΓΑΜΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ (ΖΗΖΙΟΥΛΑ)

Η ΑΝΑΖΗΤΗΣΗ ΤΩΝ ΑΙΤΙΩΝ

ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ κ. ΠΑΝΟΥ ΔΙΓΓΟΜΕΝΙΔΗ

1. Ἡ ἀναζήτηση τῆς Ἀλήθειας: Ἡ ἐπιθυμία νὰ γνωρίζουμε

Ἡ ἐπιθυμία νὰ γνωρίζουμε

Ὁ ἄνθρωπος ἔχει μιὰ ἔμφυτη ἐπιθυμία νὰ γνωρίζει. Ἡ «ἀλήθεια» ἀποτελεῖ τὸ προσιδιάζον ἀντικείμενο αὐτῆς τῆς ἐπιθυμίας¹. Ἀποτελεῖ δεῖγμα ἐνηλικίωσης καὶ ὠριμότητας ἡ ἀναζήτηση τῆς ἀλήθειας καὶ ἡ ικανότητα διάκρισης μεταξὺ ἀλήθειας καὶ ψεύδους. Δὲν εἶναι τυχαῖο πὼς σοφὸς θεωρεῖται ὁ ἄνθρωπος ποὺ ἀγαπᾷ καὶ ἀναζητᾷ τὴν ἀλήθεια.

Στὸν γνωστὸ κόσμο, ὁ ἄνθρωπος εἶναι τὸ μόνο ὄν ποὺ «γνωρίζει» καὶ εἶναι σὲ θέση νὰ γνωρίζει ὅτι γνωρίζει. Καί, αἰσθάνεται ικανοποίηση στὸ νὰ ἀναγνωρίζει τὴν ἀλήθεια καὶ νὰ ἀπορρίπτει τὸ ψέμα. Ὁ Ἅγιος Αὐγουστῖνος (354-430 μ.Χ.) ἔγραψε: «Ἐγὼ γνωρίζει πολλοὺς ποὺ θέλησαν νὰ παραπλανήσουν, ἀλλὰ (δὲν γνώρισα) κανένα ποὺ νὰ ἤθελε νὰ παραπλανηθεῖ».

Ἀναζήτηση τῶν αἰτίων

Ἡ ἀναζήτηση τῶν αἰτίων ξεκινάει ἀπὸ τὴν ἐπιθυμία νὰ βρεθοῦν ἀπαντήσεις σὲ βασικὰ ἐρωτήματα, ὅπως: «Πῶς δημιουργήθηκε τὸ Σύμπαν, ἡ ζωὴ καὶ ἡ

1. Ἀπὸ τὴν *Encyclical Letter "FIDES ET RATIO"*, of the Pontiff John Paul II, 1998.

συνειδήση;», «Ἀπὸ ποῦ ἦλθα, καὶ ποῦ πηγαίνω;», «Γιατί εἶναι τὰ πράγματα ἔτσι ὅπως εἶναι;». Ὁ ἄνθρωπος ἐπιχειρεῖ νὰ κατανοήσῃ τὸν κόσμον τοῦ μὲ τουλάχιστον δύο διαφορετικούς, ἀν καὶ συναφεῖς, τρόπους: ἐρωτώντας πῶς λειτουργεῖ ὁ κόσμος, πῶς περιγράφεται καὶ πῶς ἐρμηνεύεται ἡ λειτουργία τοῦ κόσμου, καὶ ἐρωτώντας γιατί εἶναι ὁ κόσμος ἔτσι ποῦ εἶναι, καὶ ποιὸς εἶναι ὁ σκοπὸς καὶ τὸ τέλος τῶν πραγμάτων.

Στὴν ἀντιμετώπιση τῶν βασικῶν ἐρωτημάτων γιὰ τὴν ὕπαρξη καὶ τὸ Σύμπαν, τὴν προέλευση καὶ τὴν ἐξέλιξη τοῦ Κόσμου μας, οἱ δύο ἱστορικές ἀπόψεις ποὺ κυριάρχησαν στὴν ἀνθρώπινη σκέψη εἶναι ἡ «ἐξ ἀποκαλύψεως ἀλήθεια» τὴν ὁποία προβάλλει ἡ θρησκεία, καὶ ἡ ἀναζήτηση τῆς ἀλήθειας τὴν ὁποία προβάλλει ἡ ἐπιστήμη. Ἡ χριστιανικὴ θρησκεία, ἀλλὰ καὶ οἱ ἄλλες μεγάλες θρησκείες, στηρίζουν τὶς ἀπαντήσεις στὰ θεμελιώδη τελεολογικὰ ἐρωτήματα γιὰ τὴν ὕπαρξη καὶ τὸν Κόσμον μας σὲ δόγματα, τὰ ὁποῖα ἐν πολλοῖς παραμένουν ἀκαμπτα στὴν ἀμφοσβήτηση ἀπὸ τὴν ἐπιστημονικὴ ἔρευνα. Ἐν τούτοις, ἡ θεολογία, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Αὐγουστίνου καὶ τῶν πατέρων τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας, ἀπευθύνθηκε στὴ νόηση καὶ τὸν «λόγον», καὶ ἐπεχείρησε νὰ ἐναρμονίσει τὸν φιλοσοφικὸν λόγον μὲ τὸ δόγμα στὰ βασικὰ ὑπαρξιακὰ θρησκευτικὰ ἐρωτήματα.

2. Ἡ θρησκευτικὴ καὶ ἡ φιλοσοφικὴ προσέγγιση

Δὲν ἀποτελεῖ σκοπὸς μας ἐδῶ, οὔτε καὶ θὰ μπορούσαμε πλήρως, νὰ ἀναλύσουμε τὶς ἀπόψεις τῆς θεολογίας καὶ τὶς σχέσεις της μὲ τὴν φιλοσοφία. Θὰ περιοριστοῦμε μόνον σὲ μιὰ σύντομη, ἀλλὰ περιεκτικὴ, ἀναφορὰ στὰ ὑπαρξιακὰ «αἵτια» ὅπως τὰ βλέπει ἡ θρησκεία. Ἱστορικά, οἱ μυθολογικὲς ἀναφορὲς «σὲ ὑπερφυσικὲς δυνάμεις» ἀφοροῦσαν τὴν προστασία τῆς ἐπιβίωσης καὶ τῆς εὐμάρειας τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὴν ἀπειλὴ ἀσθενειῶν, φυσικῶν καταστροφῶν καὶ ἀπὸ τὶς κοινωνικὲς διαμάχες καὶ τὶς πολεμικὲς συρράξεις. Ἀπὸ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους οἱ Τέχνες καὶ ἡ Ποίηση, μὲ τὴν αἰσθητικὴ καὶ τὴν ἀφαίρεση, διερμήνευσαν τὴν ἀντίληψη τῆς «θείας» παρουσίας καὶ ἐπέμβασης στὰ γήινα δρώμενα. Ἡ κλασσικὴ φιλοσοφία ἀπάλλαξε τὴν ἀνθρώπινη ἀντίληψη περὶ Θεοῦ ἀπὸ μυθολογικὰ στοιχεῖα, καὶ ἀργότερα ἔφερε στὸ φῶς τὴν λογικὴ ἐπιχειρηματολογία γιὰ τὴν «ὑπαρξὴ» καὶ γιὰ τὸν ρόλον τοῦ Θεοῦ. Ἡ θρησκεία, τουλάχιστον σὲ κάποια ἔκταση, δέχθηκε τὴν ὀρθολογικὴ ἀνάλυση καὶ ἄνοιξε διάλογον μὲ τὴν φιλοσοφία. Σήμερα, ἡ ἀλματώδης ἀνάπτυξη τῶν ἐπιστημῶν, μὲ τὶς ἐντυπωσιακὲς ἐπιτυχίες στὴν ἀνακάλυψη τῆς δομῆς καὶ τῆς λειτουργίας, τὴν πρόβλεψη καὶ τὸν ἔλεγχον τοῦ φυσικοῦ κόσμου, ἔχει ἐπιδράσει κανονιστικὰ στὴν φιλοσοφία καὶ ἔχει ἐπιβάλλει στὴν θρησκεία νὰ ἀπαλύνει τὴν μεσαιωνικὴ θέση της περὶ ἀντιπαλότητας μεταξὺ λογικῆς καὶ πίστεως. Ἡ

πίστη και ἡ λογικὴ μποροῦν νὰ θεωρηθοῦν ὡς συμπληρωματικὲς προσεγγίσεις στὰ θεμελιώδη προβλήματα τοῦ ἀνθρώπου, κάθε μὴ μὲ τὴν δική της ὀπτική.

Ἡ γνώση ποὺ ἔχουμε γιὰ τὸ πρόσωπο τῆς ἀλήθειας εἶναι, καὶ φαίνεται πὼς θὰ παραμείνει, ἀποσπασματικὴ καὶ περιορισμένη, κυρίως λόγω τῶν ἀδυναμιῶν καὶ τῶν περιορισμῶν τῆς ἀνθρώπινης διανόησης στὴν κατανόηση τῶν καβαλιστικῶν ἀπαντήσεων στὰ θεμελιώδη ἐρωτήματα τῆς ὑπαρξῆς. Ἡ θεολογία διατείνεται πὼς μόνο μὲ τὴν πίστη στὸ δόγμα τῆς θρησκείας, ἢ μὲ τὸν μυστικισμό, εἶναι δυνατό νὰ ἐμβαθύνουμε στὸ μυστήριο τῆς ἀλήθειας καὶ νὰ ἐπικοινωνήσουμε μὲ τὸν Θεὸ καὶ μὲ τὴν ἀληθινὴ φύση τῶν πραγμάτων.

Ὅσον ἀφορᾷ στὴν ἀντιμετώπιση τῶν θεμελιωδῶν ἐρωτημάτων, ἡ θρησκεία ἀνταποκρίνεται καὶ στὶς δύο βασικὲς ἀνθρώπινες ἀναζητήσεις, στὴν ἀναζήτηση τοῦ «πῶς» καὶ στὴν ἀναζήτηση τοῦ «γιατί», καὶ δίνει εὐκολονόητες ἀπαντήσεις. Ἰδιαίτερα, ἡ παραδοσιακὴ, μεσαιωνικὴ, κοσμοθεωρία τῆς θρησκευτικῆς πίστεως κολάκευε καὶ ἱκανοποιοῦσε τὸν ἐγωισμό μας, ἀφοῦ μᾶς τοποθέτησε στὸ φυσικὸ καὶ τὸ ἠθικὸ ἐπίκεντρο τῆς Δημιουργίας, ὥστε, μπροστὰ στὴν θείκῃ ἐποπτεία, νὰ μποροῦμε νὰ παίζουμε τὸ προσωπικὸ μας δράμα περὶ ἁμαρτίας καὶ μετάνοιας. Ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ ὅτι ἡ Ἁγία Γραφὴ ἦταν ἴσως τὸ πρῶτο λόγιο ἐγγεῖρημα γιὰ νὰ ἐξηγηθεῖ τὸ Σύμπαν καὶ νὰ ἀποκτήσει ἡ βιολογικὴ παρουσία μας κάποιο νόημα.

Οἱ γραφὲς τῶν φιλοσόφων ἀναμοχλεύουν ἐννοιολογικὰ τὶς σχετικὲς ἐρωτήσεις, μερικὲς φορὲς μέχρι ἀνοησίας. Οἱ ἀπορίες καὶ οἱ ἀμφιβολίες γιὰ τὸ νόημα τῆς ἀλήθειας γιὰ τὴν «ὑπαρξή», γίνονται ἀναπόφευκτες καὶ ὀξύνονται ἀπὸ τὴν αἴσθηση τοῦ μυστηρίου καὶ τῆς ἀνεπάρκειας τοῦ ἀνθρώπινου νοῦ γιὰ τὴν ὅποια γνώση μποροῦμε νὰ ἔχουμε σχετικὰ μὲ τὸν ἀναπόφευκτο θάνατο, ἢ σχετικὰ μὲ τὴν προέλευση τοῦ καθενὸς ἀπὸ ἐμᾶς πρὶν τὴν γέννηση, ἢ ἀκόμη καὶ σχετικὰ μὲ τὴν σκοπιμότητα ποὺ μπορεῖ νὰ ἔχουν οἱ φυσικὲς καταστροφές, ἡ ἀρρώστια, ἡ δυστυχία καὶ ὁ ἀνθρώπινος πόνος, πράγματα ποὺ ἀμαυρώνουν τὴν θρησκευτικὴ εἰκόνα τοῦ «ἁρμονικοῦ κόσμου» πού, ὅπως πολλοὶ μᾶς λένε, μπορεῖ νὰ κατασκευάστηκε «γιὰ λογαριασμό μας».

Γιὰ τὴν θρησκεία, ἡ βασικὴ «ἀλήθεια» ἦταν πάντα ὅτι ὁ παντοδύναμος, ἀπειρος, αἰώνιος καὶ πανάγαθος Θεὸς δημιούργησε τὸν Κόσμο ἀπὸ τὸ τίποτε, ὅχι ἐν χρόνῳ, ἀλλὰ μετὰ τοῦ χρόνου (*non in tempore, sed cum tempore finxit Deus Mundum* - Αὐγουστίνος), μὲ τὴν ἀνώτερη πράξη καὶ τὸν ἀπώτερο σκοπὸ τῆς Δημιουργίας, τὸν ἄνθρωπο. Ἡ ἀπόλυτη, αἰώνια καὶ ἀναλλοίωτη «ἀλήθεια ἐξ ἀποκαλύψεως» ἄσκησε μιὰ κανονιστικὴ ἐπίδραση σὲ πολλὲς φιλοσοφικὲς ἀναζητήσεις, οἱ ὁποῖες ἐναρμονίστηκαν μὲ τὸ δόγμα καὶ ὑπηρετήσαν τὴν θεολογία.

Οἱ θρησκευτικὲς ἀπαντήσεις στὰ μεταφυσικὰ ἐρωτήματα εἶναι αὐτὲς ποὺ

ἐπικαλοῦνται τὴν παρέμβαση, ἢ τὴν μεσολάβηση, τοῦ υπερβατικοῦ Πνεύματος, τοῦ Θεοῦ, μὲ τίς ὁποιοσδήποτε ὑπερθετικές δυνατότητες Τοῦ ἀποδίδονται. Βέβαια, ἡ θρησκευτικὴ πίστη ἐμπεριέχει μιὰ συνειδητὰ ἐνδεὴ συναίνεση στὸν δογματισμὸ καὶ μιὰ καταπάτηση τῶν κανόνων τῆς λογικῆς. Κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνες, ὅμως, κυρίως λόγω τῆς αὐξανόμενης ἀξιοπιστίας τῆς ἐπιστημονικῆς μεθόδου στὴν πρόβλεψη καὶ τὸν ἔλεγχο τοῦ φυσικοῦ κόσμου, λόγω τῆς ἐκρηκτικῆς ἀνάπτυξης τῶν νέων ὑψηλῶν τεχνολογιῶν καὶ λόγω τῆς ἐκβιομηχάνισης τοῦ τρόπου ζωῆς καὶ τῆς οὐσιαστικῆς ἐξάρτησης τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς κοινωνίας ἀπὸ τὴν ἐπιστήμη καὶ τίς ἐφαρμογές τῆς τεχνολογίας, οἱ σχέσεις τοῦ εὐρύτερου κοινοῦ μὲ τοὺς παραδοσιακοὺς θρησκευτικοὺς θεσμοὺς ἔχουν σημαντικὰ ἀτονήσει.

Διαχρονικὴ ἦταν ἡ προσπάθεια τῆς φιλοσοφικῆς σκέψης νὰ διατυπώσει ἐπιχειρήματα, ἢ καὶ νὰ ἰσχυριστῇ «ἀποδείξεις» γιὰ τὴν ὕπαρξη τοῦ Θεοῦ. Τέτοιο ἦταν καὶ τὸ ὄντολογικὸ ἐπιχείρημα, ἢ ἂν θέλετε τὸ προῖον λογικῆς ἀπόδειξης, τοῦ Αὐγουστίνου (354-430 μ.Χ.) καὶ ἀργότερα τοῦ Ἀνσέλμου (1033-1109 μ.Χ.), ὅτι αὐτὴ ἡ ἴδια ἡ τελειότητα τοῦ Θεοῦ προϋποθέτει τὴν ὕπαρξή του. Ἐπιχειρήματα τοῦ εἶδους αὐτοῦ, βεβαίως, δὲν ἦσαν ἐφεύρεση τῆς χριστιανικῆς σκέψης, ἀφοῦ εἶχαν διατυπωθεῖ πολλοὺς αἰῶνες πρὶν ἀπὸ τὸν Σωκράτη, τὸν Πλάτωνα, τὸν Ἀριστοτέλη καὶ τοὺς Στωικούς, μὲ συστηματικότερη διαπραγμάτευση ἀπὸ τὸν Ἀριστοτέλη, τοῦ ὁποῦ τὰ σχετικὰ ἐπιχειρήματα ξαναδιατύπωσε σχεδὸν αὐτοῦσια ὁ Θωμᾶς ὁ Ἀκινάτης τὸν 13ο αἰῶνα.

3. Ἡ ἀναζήτηση στὴν ἐπιστήμη

Ἀπὸ τὴν Ἀρχαιότητα ὡς σήμερα, πολλοὶ στοχαστὲς καὶ οἱ πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ἔχουν τονίσει τὸ πεπερασμένο τῆς ἀνθρώπινης νόησης καὶ τὴν ἀδυναμία της νὰ συλλάβει τὸ θεῖο, καὶ ἔχουν ὑποστηρίξει τὴν ἀνωτερότητα τῆς «θείας ἀποκαλύψεως» καὶ τὴν ἀναγκαιότητα τοῦ θρησκευτικοῦ διαφωτισμοῦ μέσα ἀπὸ τὴν πίστη. Ἀπὸ πολλοὺς ἄλλους θεωρήθηκε ὅτι οἱ δύο ἀλήθειες, ἡ δογματικὴ ἐξ ἀποκαλύψεως ἀλήθεια, καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ ποὺ προκύπτει ἀπὸ τὴν ἀναζήτηση καὶ τὴν ἔρευνα, δὲν εἶναι συγκρίσιμες.

Πρέπει, ὅμως, νὰ ποῦμε ἐδῶ πὼς ἡ ἐπιστήμη δὲν ἀμφισβητεῖ καὶ δὲν προσβάλλει τὴν σημασία καὶ τὴν ιδιαιτερότητα τῶν Γραφῶν καὶ τῶν θρησκευτικῶν ἀξιῶν. Ὅμως, ἐν πολλοῖς, ἔχει παραμείνει ἄφωνη στὰ ἐρωτήματα γιὰ τὴν ἀθανασία τῆς ψυχῆς, τὴν ἐλεύθερη βούληση καὶ τὴν ὕπαρξη τοῦ Θεοῦ, ἀφοῦ δὲν ἦταν σὲ θέση, μὲ ἐπιστημονικὴ ἐπιχειρηματολογία καὶ μὲ τὸ πείραμα, νὰ ἀποδείξει ἢ νὰ διαψεύσει τίς ὅποιες ὑποθέσεις. Μιὰ βασικὴ δυσκολία στὴν ἐπικοινωνία τῶν ἐπιστημόνων καὶ τῶν θεολόγων εἶναι ὅτι ἡ μελέτη τῆς σχέσης τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ φυσικοῦ

κόσμου ἐξαρτᾶται ἄμεσα ἀπὸ τὴν ἀντίληψη πού ἔχουμε σχηματίζει γιὰ τὴν πραγματικότητα τοῦ φυσικοῦ κόσμου. Οἱ ἐπιστήμονες, οἱ ὁποῖοι στηρίζονται στὸν ὀρθολογικὸ συλλογισμό καὶ τὴν μαθηματικὴ ἐπιχειρηματολογία, εἶναι ἀπρόθυμοι νὰ ἐμπλακοῦν σὲ θεολογικὲς συζητήσεις περὶ Θεοῦ καὶ περὶ Δημιουργίας, κυρίως διότι εἶναι ἄγονο, καὶ ἴσως ἄσκοπο, τὸ νὰ συζητᾶς γιὰ μιὰ ἔννοια, τὴν ἔννοια τοῦ Θεοῦ, ἢ ὁποία εἶναι φορτωμένη μὲ κρυφούς καὶ συνήθως ἀπροσδιόριστους συμβολισμούς πού θολώνουν τὸ ὅλο θέμα. Ἡ ἰδέα περὶ Θεοῦ σημαίνει διαφορετικὰ πράγματα σὲ διαφορετικούς ἀνθρώπους.

Ἡ παράδοση τοῦ ἐπιστημονικοῦ διαφωτισμοῦ τοῦ 17ου αἰώνα

Μιὰ κανονιστικὴ παραδοχὴ μεταξὺ τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς θρησκείας καθιερώθηκε τὸν 17ο αἰώνα. Ἡ ἐπιστήμη θὰ ἀσχολεῖται μὲ τὰ ἐγκόσμια, μὲ τὸν φυσικὸ κόσμο, πού περιλαμβάνει τὰ οὐράνια σώματα, τὴν φυσιολογία τοῦ βιολογικοῦ κόσμου καὶ τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ἡ θρησκεία θὰ ἀσχολεῖται μὲ τὴν ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου καὶ θὰ φροντίζει γιὰ θέματα ἡθικῆς καὶ σωτηρίας τῆς ψυχῆς. Ἐκτοτε, ἡ ἐπιστήμη προχώρησε καὶ ἀναπτύχθηκε ὥς ἐὰν τὸ ἀντικείμενο τῆς ἐπιστημονικῆς ἔρευνας νὰ εἶναι στερημένο ἀπὸ κάθε πνευματικὸ περιεχόμενο, νόημα ἢ ἐνδιαφέρον. Τὰ οὐράνια σώματα ἀποτελοῦνται ἀπὸ νεκρὴ κοσμικὴ σκόνη, ἡ Γῆ εἶναι ἓνας νεκρὸς βράχος πού περιφέρεται γύρω ἀπὸ τὸν ἥλιο σύμφωνα μὲ τοὺς νόμους τῆς κίνησης τοῦ Νεύτωνα, καὶ τὰ πάντα στὸν φυσικὸ κόσμο κινοῦνται μηχανικὰ, ἀπόλυτα προβλέψιμα καὶ περιγράψιμα ἀπὸ τὴν μαθηματικὴ ἐπιστημονικὴ περιγραφή. Παραδοσιακά, οἱ περισσότεροι ἐπιστήμονες ἔδειξαν μικρό, ἢ καθόλου, ἐνδιαφέρον, γιὰ τὴν θρησκεία.

Ἡ ἰδέα τοῦ Θεοῦ ἀφομοιώθηκε μέσα στὴν «μηχανιστικὴ» κοσμο-εἰκόνα τοῦ Κόσμου. Ἀκόμη καὶ οἱ θεολόγοι τῆς ἐποχῆς τοῦ Νεύτωνα καὶ τοῦ Καρτέσιου, υἱοθέτησαν τὴν μηχανιστικὴ κοσμο-εἰκόνα καὶ τὴν ἐνέταξαν σὲ μιὰ «φυσικὴ θεολογία». Κατ' αὐτὴν, ὁ φυσικὸς κόσμος δημιουργήθηκε ἀπὸ τὸν Θεό, χωρὶς ὅμως ὁ ἴδιος ὁ φυσικὸς κόσμος νὰ εἶναι «δημιουργικός». Ὁ Θεὸς νοεῖται, κατ' εἰκόνα τοῦ ἀνθρώπου, ὡς ἓνας «νοήμων μηχανικός ἢ μαθηματικός», ὁ ὁποῖος ἔφτιαξε τὸν Κόσμο, τὸν «κούρδισε», καὶ τὸν ἔθεσε σὲ αὐτόνομη λειτουργία.

Ὁ φυσικὸς κόσμος, ἀκόμη καὶ σήμερα, θεωρεῖται ἀπὸ τοὺς περισσότερους ἐπιστήμονες ὡς νεκρὴ ὕλη, ἢ ὁποία ὑπόκειται σὲ μηχανικὲς δυνάμεις καὶ κυβερνᾶται ἀπὸ μαθηματικούς νόμους. Αὐτὴ ἡ μηχανιστικὴ φιλοσοφία, ἡ ὁποία ὑπογραμμίζει τὴν ἰδεολογία τῆς τεχνολογικῆς καὶ οἰκονομικῆς ἀνάπτυξης τῶν ἀνθρώπινων κοινωνιῶν, κυριαρχεῖ στὶς πολυτεχνικὲς ἐπιστῆμες, τὴν ἱατρικὴ, καὶ τὴν γεωπονικὴ, καὶ εἶναι ἀποδεκτὴ στὴν πολιτικὴ, τὰ μέσα ἐνημέρωσης καὶ τὴν παιδεία. Ἡ κεντρικὴ ἰδέα εἶναι πῶς ὁ φυσικὸς κόσμος εἶναι μιὰ «μηχανή», τὰ φυτὰ

καὶ τὰ ζῶα εἶναι μηχανές, τὸ ἀνθρώπινο σῶμα εἶναι μιὰ μηχανή. Νὰ σημειωθεῖ ὅτι ἡ «μηχανιστική» κοσμο-εἰκόνα καὶ ἡ γενικότερη γοητεία τῶν μηχανῶν στὸν ἄνθρωπο εἶναι καὶ «ἀνθρωποκεντρική», ἀφοῦ μόνο οἱ ἄνθρωποι φτιάχνουν «μηχανές», καὶ μάλιστα μόνο κατὰ τὴν πολὺ πρόσφατη ἱστορία τοῦ ἀνθρώπινου εἶδους στὸν πλανήτη Γῆ.

Ἀντιθέτως, στὰ ἔμβια ὄντα, οἱ «ψυχές» τῶν πραγμάτων, μὲ τὴν μορφή μιᾶς «ζωικῆς» δύναμης, λειτουργοῦν ὡς οἱ ἀόρατες δυνάμεις ὀργάνωσης καὶ σκόπιμης δράσης τοῦ βιολογικοῦ ὀργανισμοῦ. Στὴν σχετικὴ ἐπιστημονικὴ διάλεκτο, ἡ Καρτεσιανὴ δυσιστικὴ ἄποψη γιὰ τὸ θέμα «ψυχὴ καὶ σῶμα», ἀναφέρεται καὶ ὡς «τὸ φάντασμα στὴ μηχανή». Μιὰ τέτοια ἄποψη, κατ' ἐπέκταση, θὰ καθιστοῦσε ἔμφυχα ὅλα τὰ ἀντικείμενα τοῦ φυσικοῦ κόσμου.

Γιὰ τὸν Ἀριστοτέλη καὶ τὸν Θωμᾶ τὸν Ἀκινήτη, ἡ «ψυχὴ» ἐνὸς δέντρου, μέσα ἀπὸ τίς δυνάμεις τῆς Φύσης, εἶναι ἡ αἰτία τῆς ἀνάπτυξής του ἀπὸ τὴν κατάστασι τοῦ σπόρου στὴν ὥριμη μορφή μεγαλωμένου δέντρου. Ὡς ἓνα χαρακτηριστικὸ παράδειγμα, ἀναφορὰ γινόταν στοὺς μαγνήτες, οἱ ὁποῖοι ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους ἐλληνικοὺς χρόνους καὶ μετὰ τὸν 17ο αἰῶνα μ.Χ. θεωροῦνται ὅτι ὀφείλαν τίς δυνάμεις ἔλξεως καὶ ἀπώσεως τίς ὁποῖες κατέχουν στὶς «ψυχές» τοὺς πού λειτουργοῦν μέσα καὶ γύρω ἀπὸ τοὺς μαγνήτες.

Οἱ ἀπόψεις τῆς νέας φυσικῆς

Ἡ ἀξιοπιστία τῆς ἐπιστήμης ὀφείλεται στὴν ἐμπιστοσύνη πού ἔχουμε γιὰ τὴν βαθιὰ γνώση πού ἀποκτᾶται μὲ ἐπίπονη, ὀργανωμένη καὶ ἀπαγωγικὰ διατεταγμένη προσπάθεια, καὶ ὄχι μὲ τὴν ἀπλὴ συσσώρευση πληροφοριῶν.

Ἡ ἀναζήτησι μιᾶς ἐπιστημονικῆς κοσμο-ἀντίληψης γιὰ τὴν πραγματικότητα τοῦ φυσικοῦ κόσμου, βασισμένη στὶς θεωρίες καὶ τίς ὑποθέσεις τῆς νέας φυσικῆς, καὶ στὴν λογικὴ συνέπεια μὲ τίς παρατηρήσεις, ὁδηγεῖται σήμερα σὲ ἓνα εἶδος «ἐπιστημονικοῦ μυστικισμοῦ», ὁ ὁποῖος γιὰ πολλοὺς δίνει τὴν ἐντύπωση ἐνὸς ἄλλου εἶδους θρησκείας. Εἶναι ἓνας ἄλλος μεταφυσικὸς «μύθος», διαφορετικὸς ἀπὸ τὸν θρησκευτικὸ, ὅχι δογματικὸς καὶ ἀπαρέγκλιτος, ἀλλὰ μεταβλητὸς καὶ προσαρμοστικὸς. Παρὰ ταῦτα, εἶναι ἓνας ἄλλος μύθος, μοντέρνας ἔμπνευσης, συχνὰ πέραν τῆς ἄμεσης ἐμπειρικῆς καὶ πειραματικῆς ἐπιβεβαίωσης.

Θέλω νὰ τονίσω ἐδῶ, πὼς συχνὰ ὑπερεκτιμᾶμε τὸ συνηθισμένο κλισέ ὅτι ἡ ἐπιστήμη εἶναι δυσνόητη καὶ γι' αὐτὸ εἶναι ἀποκομμένη ἀπὸ τὸν πολὺ κόσμος. Ὅσοι ἐπιθυμοῦν πραγματικὰ νὰ κατανοήσουν τὴν οὐσίαν τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσης, θὰ τὰ καταφέρουν. Οἱ ὁποῖες δυσκολίες στὴν κατανόησι, αὐτὲς πού προκαλοῦν δυσφορία στὸν μέσο ἄνθρωπο, ὀφείλονται κυρίως στὶς διαδικασίες τῆς ἐπιστημονικῆς ἔρευνας καὶ ὄχι στὶς ἐπιστημονικὲς ἔννοιες.

Ἡ ἀναζήτηση τῆς «ἀντικειμενικῆς ἀλήθειας» ἀπὸ τὴν ἐπιστῆμην, κυρίως κατὰ τὰ τελευταῖα ἑκατὸ χρόνια, ἔχουν ἀνοίξει δρόμους στὴν σκέψη καὶ τὸν στοχασμὸ σὲ ὑπαρξιακὰ θέματα. Οἱ ἀνακαλύψεις τῆς ἐπιστῆμης σχετικὰ μὲ τὸ σύγχρονο ἔπος τῆς Δημιουργίας τοῦ Σύμπαντος ἀπὸ τὴν Μεγάλῃ Ἐκρηξῇ, σχετικὰ μὲ τὴν φύσιν τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου, καὶ σχετικὰ μὲ τὴν δομὴ τῆς ὕλης καὶ τὴν φυσικὴ ἐξέλιξιν τῆς ὑπέρθερμης κοσμικῆς σκόνης στὸν φαντασμαγορικὸ καὶ πολὺπλοκο κόσμον ποὺ γνωρίζουμε σήμερα, ὅπως περιγράφεται στὸ ἐκπληκτικὸ πανόραμα τῆς νέας φυσικῆς, τῆς βιολογίας, τῆς ἱατρικῆς, τῆς ψυχολογίας καὶ τῆς αἰσθητικῆς, ἔχουν δημιουργήσει στὸν πολὺν κόσμον ἓνα εἶδος δέους. Ὅλα αὐτὰ, κυρίως κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ τελευταίου αἰῶνα, τείνουν προοδευτικὰ νὰ ἀντικαταστήσουν τὴν ἰδέαν τοῦ Κόσμου ὡς «μηχανή» μὲ τὴν κοσμο-εἰκόνα τοῦ Σύμπαντος ὡς «ζῶντος ὀργανισμοῦ». Οἱ ἐπιστῆμες εἰσέρχονται ἀναπόφευκτα στὶς σχετικὰς περιοχὰς τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς θεολογίας, καὶ διαμορφώνουν μιὰ ἱστορικὰ ἐξελισσόμενη κοσμο-εἰκόνα, ἥ ὁποία μπορεῖ ἐν μέρει καὶ νὰ συμφωνεῖ ἢ νὰ συγκρούεται μὲ τὸ θρησκευτικὸ κοσμοεἶδωλον.

Τὸ Σύμπαν ἄρχισε τὴν «ζωὴν του», πρὶν 15 περίπου δισεκατομμύρια χρόνια, σὲ πολὺ μικρὸ μέγεθος καὶ μεγαλώνει ἀπὸ τότε πολὺτροπο, πολὺμορφο καὶ ἐξελικτικόν. Μοιάζει σήμερα, περισσότερο μὲ ἓνα ἀναπτυσσόμενο ἔμβρυον, παρὰ μὲ μιὰ μηχανή. Ὑπὸ τὸ φῶς τῶν ἐκπληκτικῶν ἐπιστημονικῶν ἀνακαλύψεων τῶν τελευταίων δεκαετιῶν, ἰδιαίτερα στὴν φυσικὴν, τὴν γενετικὴν, τὴν βιολογίαν καὶ τὴν ἱατρικὴν, οἱ ἀρχὲς τῆς μηχανιστικῆς ἀποψῆς γιὰ τὸν φυσικὸν κόσμον ἐκτοπίζονται στὴν διαμορφούμενη κοσμοαντίληψιν τῶν ἐπιστημόνων. Ἡ νέα φυσικὴ μᾶς ὑποδηλώνει μιὰ μετατόπισιν ἀπὸ τὸ πρότυπον ἑνὸς «νεκροῦ» καὶ «μηχανιστικοῦ» κόσμου, σὲ ἓνα «ζωντανόν» καὶ «ὀλιστικόν» φυσικὸν κόσμον. Ὁ Θεὸς ἑνὸς «ζωντανοῦ κόσμου» εἶναι πολὺ διαφορετικὸς ἀπὸ τὸν Θεὸ ἑνὸς «μηχανικοῦ κόσμου». Αὕτῃ ἡ νοοτροπία ἔχει μεταφερθεῖ καὶ στὴν κουλτούραν τῆς καθημερινότητος. Στὴν κοινὴ διάλεκτον τῶν λαῶν, καὶ ἰδιαίτερα τῶν Ἑλλήνων, ὁ Κόσμος ἀναφέρεται ὡς ἓνας ζωντανὸς ὀργανισμὸς μὲ σῶμα, ψυχὴ καὶ πνεῦμα. Εἶναι συχνὰς οἱ ἀναφορὰς στὴν «μᾶνα-Φύσιν» καὶ τὴν «μᾶνα-Γῆν».

Σήμερα, οἱ κυρίαρχες ἀποφάνσεις τῆς «νέας» φυσικῆς τοῦ 20οῦ αἰῶνα καθορίζουν ἓνα γοητευτικὰ παράξενον χαρακτῆρα τοῦ φυσικοῦ κόσμου. Ἡ κβαντικὴ φυσικὴ τοῦ 20οῦ αἰῶνα μᾶς ἔδωκε μιὰ θεμελιώδη ἀντίληψιν γιὰ τὴν φυσικὴ πραγματικότητα, ἥ ὁποία εἶναι ἐκπληκτικὰ διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν εἰκόνα ποὺ μᾶς κληροδότησε ὁ ἐπιστημονικὸς διαφωτισμὸς τοῦ 17ου αἰῶνα τοῦ Νεύτωνα, τοῦ Γαλιλαίου καὶ τοῦ Καρτέσιου. Ἰδιαίτερα σημαντικὰς εἶναι τέσσαρις ἐπαναστατικὰς ἀλλαγὰς στὴν ἀντίληψιν ποὺ ἔχουμε γιὰ τὴν πραγματικότητά τοῦ φυσικοῦ κόσμου. Θὰ ἀναφερθῶ μόνο ἐπιγραμματικὰ σὲ αὐτές, μιὰ καὶ δὲν ἔχω τὴν ἀναγκαίαν διάθε-

ση χρόνου τώρα νὰ τίς συζητήσω μὲ λεπτομέρεια. Οἱ τέσσερις ἐπαναστατικές ἀλλαγές στὴν ἀντίληψή μας γιὰ τὸν φυσικὸ κόσμον ἀφοροῦν, 1) τὴν ἐκθρόνιση τοῦ ἀπόλυτου ντετερμινισμοῦ, 2) τίς γνώσεις μας γιὰ τὴν φύση τῆς ὕλης, ἡ ὁποία «ἐξαϋλώνεται» σὲ «πιθανοτικές δυνατότητες» στὶς ὀριακές διαστάσεις τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου, 3) τὴν ἀναγνώριση μιᾶς αἰνιγματικῆς ἀδιαίρετης πραγματικότη-
τας τοῦ φυσικοῦ κόσμου, ποὺ ἐξαλείφει καὶ τὸν ἐμπειρικὸ διαχωρισμὸ μεταξὺ τοῦ συνειδητοῦ παρατηρητῆ καὶ τοῦ ἀντικειμένου τῆς παρατήρησης σὲ μιὰ συγκλίνου-
σα ὁλοκληρωμένη καὶ δια-διεισδυτικὴ πραγματικότητα μιᾶς «ρέουσας ὁλότητας», καὶ 4) τὴν ἀνάδυση τῆς «ἐπιστήμης τοῦ συνειδητοῦ γίγνεσθαι», ἡ ὁποία θὰ προ-
σεγγίσει τὸ ἄλυτο πρόβλημα τῆς αὐτὸ-ἀναφορικῆς σχέσης τοῦ νοῦ μὲ τὸν φυσικὸ
κόσμον (μὲ τὴν «κοσμικὴ σκόνη» ποὺ γέννησε τὸν βιολογικὸν κόσμον, τὴν συνειδή-
ση, καὶ ἐμᾶς), καὶ θὰ δοκιμάσει τίς ἄγνωστες δυνατότητες καὶ τοὺς περιορισμοὺς
τῆς ἀνθρώπινης διανόησης.

Ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα μᾶς φέρνει σὲ ἐπαφὴ μὲ τὰ θεμελιώδη αὐτὰ ὑπαρ-
ξιακὰ ἐρωτήματα, τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ ἀπαντηθοῦν πρὶν μπορέσουμε νὰ ἰσχυρι-
στοῦμε ὅτι ἔχουμε προάγει σημαντικὰ τὴν κατανόησή μας γιὰ τὴν πραγματικότη-
τα τοῦ σύμπαντος. Ἔτσι, ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα εἰσέρχεται ἀναπόφευκτα στὶς
σχετικὲς περιοχὲς τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς θεολογίας καὶ διαμορφώνει μιὰ ἱστορικὰ
ἐξελισσόμενη κοσμο-εἰκόνα, ἡ ὁποία μπορεῖ καὶ νὰ συμφωνεῖ ἢ νὰ συγκρούεται μὲ
τὸ θρησκευτικὸ κοσμοεἶδωλον. Ἴσως ἡ ἀνακάλυψη τῶν ὁρίων τοῦ Σύμπαντος καὶ
τοῦ Νοῦ μας, μᾶς προτρέψει νὰ ἀναγνωρίσουμε καὶ νὰ ἐπικαλεστοῦμε τὴν ὕπαρξιν
τοῦ Θεοῦ.

Εἴτε προσεγγίσει κανεὶς τὰ ὄντολογικὰ θέματα μέσα ἀπὸ τὴν ἐπιστήμην ἢ
μέσα ἀπὸ τὴν θρησκείαν, ἡ μεταφυσικὴ ἐπιχειρηματολογία εἶναι ἡ πηγὴ τοῦ θρη-
σκευτικοῦ δόγματος, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς ἔμπνευσης. Σὲ ἐξαιρετικὲς περι-
πτώσεις θεμελιωδῶν ἀνακαλύψεων ἡ μεταφυσικὴ ἐπιχειρηματολογία ὁδηγεῖ τὴν
ἐπιστημονικὴ ἔρευνα στὰ θολὰ σύνορα τῆς διάκρισης μεταξὺ τοῦ ὀρθολογικοῦ
κόσμου τῆς ἐπιστήμης καὶ τοῦ κόσμου τῆς φαντασίας καὶ τῆς ψευδαίσθησης.

4. Μπορεῖ ἡ ἐπιστήμη νὰ μᾶς δώσει ἀπαντήσεις;

Στὴν ἀναζήτησιν ἀπαντήσεων στὰ θεμελιώδη ἐρωτήματα τῆς ὕπαρξης μέσα
ἀπὸ τὴν ἐπιστημονικὴ ἔρευνα, ἀντιμετωπίζουμε τὸ βασικὸ ἐρώτημα: «Μπορεῖ ἡ
ἀνθρώπινη κατανόηση νὰ συλλάβει τὴν ἀλήθεια γιὰ τὴν πραγματικότητα καὶ νὰ
θεμελιώσῃ τὴν ὕπαρξιν τοῦ ἀπεριόριστου καὶ ἀπόλυτου Θεοῦ;». Μήπως ἔχουμε
ἀγγίξει τὰ ὅρια τῶν δυνατοτήτων τῆς ἀνθρώπινης διανόησης καὶ τοῦ ἀνθρώπινου
ὀρθολογισμοῦ; Μήπως ἡ ὕπαρξιν, ἡ πραγματικότης ὁλοκληρῇ, ἀλλὰ καὶ τὰ αἷτια

τῆς ὑπαρξῆς, δὲν μποροῦν νὰ ἐξηγηθοῦν ὁλοκληρωτικὰ μὲ βάση μόνο τὸν ἀνθρώπινο ὀρθολογισμό;

Θὰ ρωτοῦσε κανεὶς: «Γιατὶ θὰ πρέπει ὁ κόσμος μας νὰ ὑπακούει στὴν ἀνθρώπινη λογική;». Αὐτὸ εἶναι ἓνα ἄλυτο μυστήριο. Στὸν αἰῶνα μας, ἡ νέα φυσικὴ τῆς κβαντικῆς μηχανικῆς καὶ τῶν θεωριῶν τῆς σχετικότητος ἀνέτρεψε ριζικὰ πολλές ἐμπειρικὲς ἀπόψεις μας γιὰ τὴν ἔννοια τοῦ χρόνου, γιὰ τὴν ἰσχὺ τῆς ἐμπειρικῆς ἐπίπεδης Εὐκλείδειας γεωμετρίας καὶ γιὰ τὴν ἀπόλυτα αἰτιακὴ συσχέτιση τῶν φυσικῶν φαινομένων. Γνωρίζουμε τώρα ὅτι ὑπάρχουν φυσικὰ φαινόμενα ποὺ λειτουργοῦν στὰ ὅρια τῆς ἀβεβαιότητος, τοῦ μυστηρίου καὶ τοῦ ἐπιστημονικοῦ μυστικισμοῦ, ἢ ἀκόμα καὶ φυσικὰ φαινόμενα ποὺ δὲν ἔχουν καμία ὀρθολογικὴ ἐξήγηση, τὰ ὁποῖα, ἴσως, δὲν θὰ κατανοήσουμε ποτέ. Ἦδη γνωρίζουμε ὅτι ἡ ἐμμονὴ στὴν αὐστηρὰ ὀρθολογικὴ ἐρμηνεία τῆς φυσικῆς θεωρίας προσκρούει σὲ παραδοξότητες, ἀκόμη καὶ σὲ παραλογισμούς, ποὺ προκαλοῦν ἐμπόδια στὴν κατανόηση τοῦ φυσικοῦ κόσμου.

Φυσικά, ἂν ὁ κόσμος μας δὲν ὑπακούει στὴν ἀνθρώπινη λογική, δὲν σημαίνει πὼς τὸ σύμπαν εἶναι παράλογο καὶ ἀνόητο. Ἀπλὰ σημαίνει πὼς ὁ φυσικὸς κόσμος μπορεῖ νὰ λειτουργεῖ μὲ τρόπους ποὺ εἶναι πέραν ἀπὸ τίς δυνατότητες τῆς ἀνθρώπινης λογικῆς ἐξήγησης. Ὅπως εἴπαμε καὶ πιὸ πάνω, καὶ ὅπως ἔχουμε διαπιστώσει ἀπὸ τὰ παράδοξα πολλῶν ἐπιστημονικῶν πειραμάτων, ἡ ἀδυναμία ὀρθολογικῆς ἐπιστημονικῆς ἐξήγησης ὀρισμένων φυσικῶν φαινομένων ξεσκεπάζει τοὺς περιορισμοὺς τῆς ἀνθρώπινης ἐπιχειρηματολογίας καὶ καταδεικνύει πὼς, ἴσως, ὁ δρόμος πρὸς τὴν «ἀλήθεια» βρίσκεται ἔξω ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη λογική. Ὁ Ἅγιος Αὐγουστίνος, ὁ ὁποῖος ἐρμήνευσε τὴν πλατωνικὴ θεωρία περὶ τῆς ἀλήθειας τῶν «ἰδεῶν» στὸ φῶς τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ θεμελίωσε τὴν ὑπαρξὴ τοῦ Θεοῦ σὲ ἀπόλυτες ἀλήθειες, δίδασκε ὅτι ὁ Θεὸς δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ «εἶναι μόνο ἀντικείμενο πίστεως», πέρα ἀπὸ τίς δυνατότητες τῆς ἀνθρώπινης νόησης.

Καθὼς ἡ ἐπιστῆμη ἀφαιρεῖ ἓνα-ἓνα τὰ πέπλα τῶν μύθων τῆς θρησκείας, ἡ θεολογία ὑποχωρεῖ σταδιακὰ πρὸς τὸ ἔσχατο καὶ ἀπαραβίαστο καταφύγιο τοῦ θρησκευτικοῦ δογματισμοῦ, τὸν μύθο τῆς Δημιουργίας καὶ τὴν ἰδέα τοῦ Θεοῦ. Τὰ «ἔσχατα ἐρωτήματα», ὅπως ὀνόμασε ὁ Karl Popper τὰ θεμελιώδη ἐρωτήματα γιὰ τὴν προέλευση, τὴν ζωὴ καὶ τὸ τέλος τοῦ Σύμπαντος καὶ τοῦ ἀνθρώπου, μποροῦν ἢ δὲν μποροῦν νὰ ἀπαντηθοῦν ἀπὸ τὸν ἀνθρώπινο ὀρθολογισμό καὶ τὴν ἐπιστῆμη; Ἦ μήπως γιὰ τίς ὅποιες κατευναστικὲς ἀπαντήσεις πρέπει νὰ ἀπευθυνθοῦμε στὴν μεταφυσική, στὴν λογοτεχνία, ἢ στὴν θρησκεία;

Σὲ τελευταία ἀνάλυση, ἂν κανεὶς ἀναζητήσῃ ἐπιστημονικὲς ἀπαντήσεις στὰ θεμελιώδη ὑπαρξιακὰ ἐρωτήματα, ὅπως γιὰ τὴν ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος τοῦ Σύμπαντος καὶ τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξῆς, θὰ ὁδηγηθεῖ σὲ μεταφυσικὲς ἔννοιες καὶ σὲ πιθανο-

λογικές διαπιστώσεις. Ἡ ἐπιστημονικὴ ἀλήθεια, ὅπως τὴν ἔχουμε περιγράψει, δὲν περιλαμβάνει, οὔτε μπορεῖ νὰ περιλάβει, κανένα συμπέρασμα καὶ καμία ἀπόδειξη ποὺ νὰ μπορεῖ νὰ χαρακτηριστεῖ ἀπὸ ἀπόλυτη βεβαιότητα καὶ σιγουριά, ὥστε νὰ μὴν ἐπιδέχεται καμία κριτική.

Εἶναι πολλοὶ αὐτοὶ ποὺ πιστεύουν ὅτι οἱ δυνατότητες τῆς ἐπιστημονικῆς ἔρευνας δὲν ἔχουν ὅρια ὅσον ἀφορᾷ στὰ θέματα ποὺ μπορεῖ νὰ χειριστεῖ ἡ ἐπιστήμη. Γιὰ τίς ἀπαντήσεις στὰ θεμελιώδη ἐρωτήματα, τῶν ὁποίων ἡ «ἀλήθεια» κρίνεται μὲ τὴν συμβατικὴ ἔννοια τῆς ἀντιστοιχίας στὴν πραγματικότητα ποὺ ἀντιλαμβανόμαστε, μπορούμε νὰ ἐλπίζουμε στὶς δυνατότητες τῆς ἐπιστημονικῆς ἔρευνας. Ἡ ἰδιαιτερότητα τῶν ἐπιστημονικῶν ὑποθέσεων εἶναι ὅτι βασίζονται στὴν ἔρευνα, τὴν παρατήρηση καὶ τὴν λογικὴ ἐπιχειρηματολογία καὶ ὅτι εἶναι ἐκτεθειμένες στὴν ἀμφισβήτηση, στὴν ἀλλαγὴ, καὶ στὴν προοδευτικὴ βελτίωση τῆς προσέγγισης στὴν πραγματικότητα.

Ἡ δύσκολη καὶ ἐπίπονη διαδικασία τῆς ἐπαγωγικῆς λογικῆς, ποὺ ἐφαρμόζεται στὴν ἐπιστημονικὴ ἔρευνα, ἐμφανίζεται ἀνεπαρκῆς, ἰδίως ὅταν ἐπιχειροῦμε νὰ πᾶμε πρὸ πέρα ἀπὸ τὴν περιγραφή τοῦ «πῶς» λειτουργεῖ ἡ Φύση καὶ θελήσουμε νὰ ἐξηγήσουμε τὸ «γιατί» εἶναι τὰ πράγματα ἔτσι ποὺ εἶναι. Στὶς περιπτώσεις αὐτές, ἡ διαίσθηση καὶ ἡ ἔμπνευση ποὺ πηγάζουν μέσα ἀπὸ μιὰ σχεδὸν μυστικιστικὴ ἐμπειρία, ἀλλὰ καὶ ἡ μαθηματικὴ αἰσθητικὴ καὶ ἡ αἴσθηση μιᾶς συναρπαστικῆς κοσμικῆς ἁρμονίας, φαίνεται πῶς παίζουν βασικοὺς ρόλους στὴν ἀνακάλυψη ἐπιστημονικῶν θεωριῶν γιὰ τὴν περιγραφή καὶ τὰ αἷτια τῆς συμπεριφορᾶς τοῦ φυσικοῦ κόσμου. Εἶναι φορές ποὺ ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα, ὅταν ἀσκειῖται κοντὰ στὶς ἀτραπούς τοῦ στοχασμοῦ τῶν μυστικιστῶν τῆς Ἀνατολῆς, ἀλλὰ σαφῶς ξέχωρα, ἀκόμα καὶ μέσα ἀπὸ τὸν ὀρθολογισμό τῶν μαθηματικῶν ἢ τοῦ θετικισμοῦ «τῆς παρατήρησης καὶ θεωρητικοποίησης», μᾶς παρέχει μιὰ κατανυκτικὴ αἴσθηση ὅτι εἴμαστε ἓνα μὲ τὸ σύμπαν, ἢ ἀκόμα, ἂν θέλετε, ὅτι εἴμαστε ἓνα μὲ τὸν Θεό, τὸν Δημιουργὸ τοῦ Κόσμου μας. Μᾶς ὑποβάλλει τὴν ἀνθρωποκεντρικὴ συναίσθηση ὅτι ἡ κατανόηση καὶ ἡ ἀνθρώπινη συνειδητὴ παρουσία, συνυφασμένη μὲ μιὰ αἰνιγματικὴ συλλογικὴ καὶ διαχρονικὴ ἐκδήλωση κοσμικῆς συνειδησης, προικίζει τὸ σύμπαν, τὸ προϊόν τῆς Δημιουργίας, μὲ αὐτοαντίληψη καὶ αὐτογνωσία.

Οἱ προτάσεις καὶ οἱ θεωρίες τῆς νέας φυσικῆς μᾶς ὁδηγοῦν ἀσφαλῶς σὲ μεταφυσικά, ἴσως καὶ σὲ μυστικιστικά, συμπεράσματα, πολὺ περισσότερο ὅσον ἀφορᾷ στὰ μεγάλα ἐρωτήματα γιὰ τὴν «πραγματικότητα» καὶ τὴν «ὑπαρξή». Σίγουρα, ὁ βαθὺς ἐρευνητὴς τῆς ἐπιστήμης, ὅπως καὶ ὁ ἐμπνευσμένος καλλιτέχνης ἔρχονται φορές-φορές πρόσωπο μὲ πρόσωπο μὲ τὸν Θεό.

5. Ἀντικειμενική πραγματικότητα: Τὴν μαθαίνουμε;

Ἡ κοινὴ ἀντίληψη τῆς πραγματικότητος ἀπὸ τοὺς πολλοὺς εἶναι συνέπεια τῆς συνειδησιακῆς ἐρμηνείας καὶ ἀξιολόγησής τῶν ἐμπειριῶν τῆς καθημερινότητος, τροποποιημένης καὶ ἐμπλουτισμένης ἀπὸ τὴν κοινωνικὴ ἐπικοινωνιακὴ ἐνημέρωση καὶ ἀπὸ τὶς μαθησιακὰς γνώσεις τῆς αὐτοδιδασκαλίας καὶ τῆς δομημένης ἐκπαίδευσης. Σὲ τελευταία ἀνάλυση, ὁ ἀνθρώπινος νοὺς ἀντιλαμβάνεται αὐτὸ ποὺ μαθαίνει ὅτι ὑπάρχει ἐκεῖ ἔξω².

Ὁ ὁμαδικὸς μαθησιακὸς σχηματισμὸς τῆς ἀντίληψης γιὰ τὸν φυσικὸ κόσμον ἀποδείχθηκε μὲ διάφορα ἐντυπωσιακὰ ψυχολογικὰ πειράματα στὰ πανεπιστήμια τοῦ Harvard καὶ τοῦ Stanford, τὰ ὁποῖα κατέδειξαν τὶς ἐπιδράσεις τῆς κοινωνικῆς πίεσης πάνω στὸν σχηματισμὸ τῆς ἀντιληπτικῆς γνώμης. Τέτοια πειράματα, καὶ ἄλλες σχετικὲς τεκμηριωμένες παρατηρήσεις, ἐπιβεβαιώνουν τὴν ἰσχυρὴ παρόρμησή μας γιὰ συμμόρφωση τῶν ἀντιλήψεών μας στὶς ἔξωτερικὲς ἐμπειρίες καὶ στὸν μαθησιακὸ ἔθισμό. Εἶναι χαρακτηριστικὲς οἱ ἐπιστημάνσεις τῶν J.R. Smythies καὶ J. Piaget³, ὅτι στὰ νήπια, καθὼς αὐτὰ μεγαλώνουν, τοὺς ἐπιβάλλεται, καὶ μαθαίνουν, νὰ ἀγνοοῦν ὁρισμένες αὐθόρμητες αἰσθητηριακὲς ἀντιλήψεις τους γιὰ τὴν φυσικὴ πραγματικότητα, οἱ ὁποῖες θεωροῦνται ἀπὸ τοὺς ἐνήλικες τοῦ περιβάλλοντός τους, ὡς παραισθησιακὲς καὶ πεπλανημένες. Φαίνεται ὅλο καὶ πιὸ καθαρὰ ὅτι μαθαίνουμε αὐτὸ ποὺ ἀντιλαμβανόμαστε.

Μὲ τὸν τρόπο ποὺ ἀντιλαμβανόμαστε τὸν κόσμον μας, συμμετέχουμε στὴν δημιουργία μίας συλλογικῆς ἀντίληψης αὐτοῦ ποὺ «ὑπάρχει ἐκεῖ ἔξω», μὲ μιὰ πολὺπλοκὴ διαδικασία ἀνακύκλωσης τοῦ κόσμου ποὺ ἀντιλαμβανόμαστε καὶ τοῦ κόσμου μὲ τὸν ὁποῖο διαπραγματευόμαστε τὴν «ὑπαρξή» μας. Μεγαλώνουμε στὴν ζωὴ ἐξοικειωμένοι στὸ νὰ συμμετέχουμε στὸ σύμπαν ποὺ ἀντιλαμβανόμαστε, ὥστε νὰ ὑποθέτουμε ὅτι ὄντως ὑπάρχει «ἐκεῖ ἔξω», ὅσο γελοία καὶ ἂν εἶναι, σὲ βαθύτερο διαλογισμό, ἢ ἔννοια ἐνὸς κόσμου ποὺ ὑπάρχει «ἐκεῖ ἔξω», ἀφοῦ δὲν ἔχουμε καμία οὐσιαστικὴ ἀπόδειξη ὅτι «ὑπάρχει» αὐτὸ τὸ «ἐκεῖ ἔξω».

2. Heinz Von Foerster, "On constructing a reality", in *Environmental Design Research*, F.E. Preiser (ed) vol. 2, Dowden, Hutchinson & Ross· Stroudsburg, Pa., 1973.

3. J.R. Smythies, *Analysis of Perception*, Humanities· New York 1956. Jean Piaget, *The Child and Reality*, Grossman· New York, 1972 (ἔχει ἐπανελλημένα δείξει ὅτι ἡ ἱκανότητα ἀντίληψης μπορεῖ νὰ εἶναι γενετικὰ ἐμφυτὴ, ἀλλὰ ὅτι τὸ παιδὶ μαθαίνει τι νὰ ἀντιλαμβάνεται, ὅπως σχήματα καὶ σχέσεις ἀντικειμένων σὲ τρεῖς διαστάσεις).

6. Γιατί σκοτιζόμαστε για την υπερβατική αλήθεια; Γιατί νά αναζητούμε τὰ αἷτια τοῦ Κόσμου μας;

Πρέπει νά αναγνωρίσουμε ὅτι ἡ ἐξ ἀποκαλύψεως ἀλήθεια, ἡ «ἔσχατη ἀλήθεια» τοῦ θρησκευτικοῦ δόγματος, εἶναι εὐκολονόητη, κατευναστική καὶ προσιτὴ στὸ εὐρύτερο κοινό, τὸ ὁποῖο ἀναζητᾷ ἀπαντήσεις στὰ ὑπαρξιακὰ ἐρωτήματα καὶ δὲν εἶναι σὲ θέση πάντοτε νά κατανοήσῃ τίς ἔννοιες καὶ τίς ἀνακαλύψεις τῆς ἐπιστήμης. Στὴν ἐπιστημονικὴ ἔρευνα καταπιανόμαστε μὲ τὴν ἀδιάκοπη ἀναζήτηση τῶν αἰτίων γιατί ἔχουμε τὴν συνήθεια νά ρωτᾶμε. Ἡ ἐλπίδα πὼς γιὰ ὅλα τὰ πράγματα ὑπάρχει κάποια αἰτία, μᾶς ὠθεῖ νά ψάξουμε γιὰ ἀπαντήσεις πού θὰ μᾶς προσφέρουν κατανόηση. Ὅταν ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα μᾶς ὁδηγεῖ σὲ λελογισμένες ὑποθέσεις γιὰ τὴ φύση τῆς πραγματικότητας, ἡ ἀποδοχὴ τῶν υπερβατικῶν ἀπαντήσεων, οἱ ὁποῖες εἶναι περισσότερο κατευναστικὲς καὶ λιγότερο ἐπεξηγηματικές, πρέπει νά ἀξιολογεῖται ἀνάλογα μὲ τὸν βαθμὸ τῆς πνευματικῆς γαλήνης πού προσφέρουν καὶ τῆς ἀνακούφισης ἀπὸ τὸ ἄγχος τῆς μὴ-κατανόησης καὶ ἀπὸ τὸν φόβο τοῦ σκότους τῆς ἄγνοιας.

Σήμερα, αὐξάνει ἡ ἀποδοχὴ τῆς ἰδέας, πὼς, σὲ βαθύτερο ἐπίπεδο, αὐτὸ πού προοδευτικὰ ἀνακαλύπτουμε καὶ ἀντιλαμβανόμαστε ὡς τὴν ἐπιστημονικὴ «πραγματικότητα» δὲν ἀντιπαρατάσσεται μὲ τὴν αὐθεντία τῶν Γραφῶν καὶ δὲν τὴν ἀμφισβητεῖ. Ἀλλωστε, ἡ ἐπιστήμη δὲν ἀσχολεῖται μὲ τὴν ἠθικὴ πλευρὰ τοῦ τρόπου ζωῆς. Τουλάχιστο στὴν πράξη μὲ τὴν παρατήρηση, τὴν θεωρητικοποίηση καὶ μιὰ δόση ἐνόρασης καὶ αἰσθητικῆς, ἡ ἐπιστήμη ἀφορᾷ κυρίως στὴν κατασκευὴ μοντέλων γιὰ τὴν πρόβλεψη καὶ τὸν ἔλεγχο τῶν φυσικῶν φαινομένων. Ὅταν ἀποφαίνεται γιὰ θέματα ὄντολογικά, εἶναι γιατί τὰ θεωρητικὰ μοντέλα τῆς φυσικῆς προσφέρουν μιὰ λελογισμένη βάση γιὰ ἐπιχειρηματολογημένες ὑποθέσεις πού ἀφοροῦν ὑπαρξιακὰ θέματα. Μέσα στὰ ὅρια τῶν δυνατοτήτων τῆς ἀνθρώπινης συμπερασματολογίας, ἡ ἐπιστήμη ἀποκαλύπτει καὶ προδιαγράφει τὰ ὅρια τῆς ἀνθρώπινης νόησης, καὶ προσδιορίζει τὴν σχετικότητά τῆς τρέχουσας ἐπιστημονικῆς γνώσης μὲ τὴν πραγματικότητα, τὴν ὁποία ἀντιλαμβανόμαστε. Σὲ κάθε περίπτωση, ὅμως, ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα, ἀπὸ τὴν φύση της, ἀμφισβητεῖ πάντα τὸ προϊόν της, δηλαδὴ τὴν ἐπιστημονικὴ γνώση, τὴν ὁποία τροποποιεῖ, τὴν προσαρμόζει σὲ καινούργια δεδομένα, καὶ τὴν βελτιώνει.

7. Ἀνεπάρκεια πνευματικότητας στὸ ἀναπτυσσόμενο ἐπιστημονικὸ κοσμο-εἶδωλο

Ἐδῶ, θὰ ἤθελα νά πῶ δύο λόγια γιὰ τὴν ἀνεπάρκεια τῆς πνευματικότητας στὸ ἀναπτυσσόμενο ἐπιστημονικὸ κοσμοεἶδωλο. Κυρίως λόγω τῶν ἐντυπωσιακῶν

ἐπιστημονικῶν ἀνακαλύψεων γιὰ τὴν φύση καὶ τὴν συμπεριφορὰ τοῦ φυσικοῦ κόσμου, οἱ ὁποῖες παρουσιάζονται κατὰ τὸ πλεῖστον ἀκατανόητες καὶ στὸ φῶς μιᾶς «ξερῆς» ἀντικειμενικότητας, ἡ ὁποία διατυπώνεται γυμνὴ ἀπὸ κάθε πνευματικότητα, ἡ ἐπιστῆμη κατηγορεῖται ἀπὸ μερικοὺς ὅτι ἀπορρίπτει ἀπερίσκεπτα καὶ ἀπρονόητα τὴν μυθολογία τῆς δογματικῆς θρησκείας καὶ τὴν ἀνθρωποκεντρικὴ ἀρχή. Δίνει τὴν ἐντύπωση στοὺς πολλοὺς ὅτι διαμορφώνει μιὰ νέα ἀπόκρυφη «θεολογία», ἡ ὁποία βασίζεται κυρίως στὰ μαθηματικά καὶ σὲ δυσνόητες μεταφυσικὲς ἔννοιες, ὅπως εἶναι ὁ καμπύλος χωροχρόνος, ἡ κοσμικὴ διαστολή, τὰ κυματοσωματίδια, ὁ ὑπερχῶρος καὶ οἱ ὑπερσυμμετρίες. Στὴν φαντασία πολλῶν, τὶς βυζαντινὲς ψαλμωδίες τῶν ἱερέων, τὶς ὁποῖες λίγοι καταλαβαίνουν, ἀντικαθιστοῦν οἱ μυστηριώδεις μαθηματικὲς ἐξισώσεις καὶ οἱ ἀπόκρυφοι συμβολισμοὶ καθολιστικῶν ἐννοιῶν, τοὺς ὁποίους κατανοοῦν ἀκόμη λιγότεροι. Σὲ πολλὰ θέματα, ἡ θεωρητικὴ φυσικὴ, ὅπως ἡ δογματικὴ θρησκεία, βασίζεται σὲ μεταφυσικὲς «ὑποθέσεις» καὶ σὲ δυσνόητες «ἀρχές» καὶ «ἀξιώματα», ὅπως συμβαίνει μὲ τὶς θεωρίες τῶν ὑπερχορδῶν, τῆς ὑπερσυμμετρίας, καὶ τῆς Μεγάλης Ἐκρηξῆς, ἡ μὲ τὴν ὑπόθεση τοῦ «ὑπερχώρου». Τέτοιες ὑποθέσεις καὶ θεωρητικὲς προτάσεις τῆς μοντέρνας φυσικῆς, ἔχουν τὸν ἴδιο βαθμὸ ἐλπίδας νὰ «μετρηθοῦν στὸ ἐργαστήριον», ὅσο περὶ που καὶ τὸ θρησκευτικὸ δόγμα γιὰ τὴν Δημιουργία τοῦ Κόσμου σὲ ἑπτὰ ἡμέρες.

Ἡ βιωσιμότητα τῶν θεωριῶν τῆς φυσικῆς, βασίζεται, ἐν τούτοις, σὲ ἄμεσες ἢ ἔμμεσες πειραματικὲς ἐπιβεβαιώσεις. Πρέπει, ὅμως, νὰ παρατηρήσουμε ὅτι γιὰ τὶς περισσότερες ἀπὸ τὶς σύγχρονες, καὶ πολλὰ ὑποσχόμενες, θεωρίες τῆς φυσικῆς, δὲν ὑπάρχουν σήμερα πειραματικὲς ἐπιβεβαιώσεις. Ἡ τυχὸν ἀποδοχὴ τους θὰ βασίζεται κυρίως στὴν ἁρμονικὴ συσχέτισή τους μὲ τὴν ἐξελικτικὴ πορεία τοῦ κόσμου μας, ἀκόμα καὶ στὴν αἰσθητικὴ ἑλξη, τὴν ὁποία ἀσκοῦν οἱ φυσικὲς διαδικασίες καὶ τὰ σχετικὰ μαθηματικά ποὺ ἀνακαλύπτονται. Καί, σὲ κάθε περίπτωσιν, οἱ θεωρίες τῆς φυσικῆς θὰ εἶναι πάντοτε ἐκτεθειμένες στὴν ἀμφισβήτηση, τὴν ἀναθεώρηση καὶ τὴν προσαρμογὴ σὲ νέα πειραματικὰ δεδομένα ἢ καὶ στὴν ἐνδεχόμενη ἀπόρριψιν.

Συμβιβασμὸς τῆς ἀνάληγτης ἐπιστημοσύνης μὲ τὴν θρησκευτικὴ πνευματικότητα

Καθένας ἀπὸ ἐμᾶς ἀναγνωρίζει τὶς ἀρνητικὲς ἐπιπτώσεις τῆς τεχνολογίας, ἡ ὁποία, παρὰ τὰ ὅποια εὐεργετικὰ προϊόντα ποὺ ἔχει προσφέρει, ἔχει ἀναπτύξει φοβερὰ ὅπλα μαζικῆς καταστροφῆς, ἔχει ἐκφυλίσει τὴν φυσικὴ καὶ τὴν διανοητικὴ διαβίωση, καὶ ἔχει ὑποβιάσει σοβαρὰ τὴν ποιότητα τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος καὶ τῆς ζωῆς. Ὅλο καὶ περισσότερο ἡ ἐπιστῆμη, μέσω τῆς τεχνολογίας, ἐπιδρᾷ σὲ πρακτικὸ ἐπίπεδο καὶ ἀλλάζει ριζικὰ τοὺς τρόπους ζωῆς στὶς ἀνθρώπινες κοινω-

νίες. Αὐξάνει τὴν ἐξάρτηση τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὴν τεχνολογία, μὲ τρόπους ποὺ ἐμποδίζουν τὴν ἀμεσότητα μὲ τὴν ὁποία οἱ ἀναγνωρισμένες θρησκείες παρείχαν βοήθεια στοὺς ἀνθρώπους γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση προσωπικῶν, ψυχολογικῶν καὶ κοινωνικῶν προβλημάτων.

Ἐνῶ οἱ θεολόγοι καὶ οἱ φιλόσοφοι ἀναφέρονται, σχεδὸν πάντα, σὲ πνευματικὰ ὑπερβατολογικὰ ἐπιχειρήματα ὡς μέσο γιὰ τὴν ἐπικύρωση τῆς θεόπνευστης συλλογιστικῆς περὶ Δημιουργίας, περὶ ἠθικῆς, καὶ περὶ τοῦ σκοποῦ τῆς ζωῆς, οἱ ἀνακαλύψεις τῆς ἐπιστήμης σχετικὰ μὲ τὸν φυσικὸ κόσμο στεροῦνται, ἐν πολλοῖς, πνευματικότητας, κυρίως γιὰ ἱστορικοὺς λόγους καὶ παραμένουν ἔξω ἀπὸ τὸ πλαίσιο τῆς θρησκείας, ἀκόμη ἔξω καὶ ἀπὸ ὄντολογικὲς θεωρήσεις. Ἐν τούτοις, οἱ καταπληκτικὲς πρόοδοι τῆς ἐπιστήμης καὶ τὰ νέα ὁράματα ποὺ παρέχει ἡ ἐπιστήμη γιὰ τὸν φυσικὸ κόσμο, καὶ κυρίως οἱ ἔρευνες γύρω ἀπὸ τὸ «συνειδησιακὸ γίγνεσθαι τοῦ κόσμου μας», δίνουν τὴν εὐκαιρία στοὺς ἐπιστήμονες νὰ παίξουν σημαντικὸ ρόλο στὴν ἀνάπτυξη τῆς πνευματικότητας, ἀκόμα καὶ στὴν ἀνάπτυξη τῆς θρησκευτικότητας, σχετικὰ μὲ τὴν ἐπιστημονικὴ ἀντίληψη γιὰ τὴν φύση τῆς πραγματικότητας.

Ἀναγνωρίζεται εὐρέως, τώρα, ὅτι αὐξάνει ἡ ἀνάγκη νὰ ἀναδείξουμε τὸ βαθύτερο νόημα τοῦ φυσικοῦ κόσμου, τὶς πνευματικὲς διαστάσεις τῆς «πραγματικότητας», καὶ ἰδιαίτερα, τὶς ὑπεραισθητὲς συσχετίσεις τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὴν Φύση. Ἀναγνωρίζεται, ἐπίσης, ὅτι ὁ ἐπιστήμονας, μὲ συνέπεια καὶ χωρὶς λογικὴ ἀντίφαση, μπορεῖ νὰ μὴν ἀρνεῖται τὴν ὕπαρξη τοῦ Θεοῦ.

Εἶναι ἀνάγκη τῶν καιρῶν, καὶ ἴσως εἶναι μιὰ ἄνευ προηγουμένου εὐκαιρία, νὰ παρακινηθεῖ ἡ θεολογία καὶ ὁ θρησκευτικὸς στοχασμός, μαζί μὲ τὰ γράμματα καὶ τὶς τέχνες, γιὰ νὰ βοηθήσουν στὴν πνευματικὴ ἀνάπλαση τῶν ἐπιστημονικῶν θεωριῶν γιὰ τὸν φυσικὸ κόσμο καὶ τὸν ἄνθρωπο.

Πρέπει ἴσως νὰ τονίσουμε ἐδῶ, ὅτι ἡ ὀρθολογικὴ ἀντίληψη τοῦ φυσικοῦ κόσμου, μαζί μὲ τὴν αἰσθητικὴ ἀντίληψη τοῦ φυσικοῦ κόσμου καὶ τῶν σχέσεων τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὴν Φύση, ἀναμένεται ὅτι θὰ παίξει σημαντικὸ ρόλο στὴν πνευματικὴ ἀναγέννηση τῆς θρησκευτικότητας τοῦ ἀνθρώπου, καὶ στὴν ἀναβάθμιση τῶν ἰδεῶν μας γιὰ τὴν πραγματικότητα καὶ τὴν ὕπαρξη. Ἡ ἐπιστήμη δὲν εἶναι μόνο ἐξιώσεις, κανόνες, θεωρήματα, καὶ μιὰ διαδικασία ὑπολογισμῶν. Στὴν ἐποχὴ μας, περισσότερο ἀπὸ ποτὲ ἄλλοτε, ὁ φυσικὸς κόσμος ἀποκαλύπτεται ἀπὸ τὴν ἐπιστημονικὴ ἔρευνα γοητευτικὰ συναρπαστικός, καὶ ἐνίοτε ἀλλόκοτος. Ἡ Φύση ἔχει τὴν δική της αἰσθητικὴ, τὴν ὁποία ἀνακαλύπτει καὶ σέβεται ὁ ἐπιστήμονας. Ἡ εὐαίσθησία τοῦ ἐπιστήμονα καὶ τοῦ μαθητικοῦ στὸ νὰ διακρίνει τὴν αἰσθητικὴ τῆς Φύσης, εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα πλεονεκτήματά του. Θὰ ἦταν ἐξαιρετικὰ σημαντικὸ καὶ ἐπιθυμητό, ἂν ὁ ἐπιστήμονας καταγινόταν καὶ μὲ τὸ νὰ μεταφέρει

αὐτὴ τὴν ἐξαίσιον αἰσθητικὴ τῆς Φύσης καὶ στὸ εὐρύτερο κοινὸ (κάτι σὰν αὐτὸ ποὺ περίπου κάνουμε αὐτὴ τὴν ὥρα). Ἡ αἰσθητικὴ ἀποτελεῖ συχνὰ τὴν πλέον βασικὴ ἐπιλογὴ τοῦ ἐπιστήμονα στὴν «ἀναζήτησιν τῶν αἰτίων» καὶ τῆς περιγραφῆς τοῦ φυσικοῦ κόσμου. Ὁ ρόλος τῆς αἰσθητικῆς καὶ τῶν αἰσθητικῶν κριτηρίων στὴν ἔρευνα τῆς Φύσης παραμένει ἓνα βαθὺ μυστήριον, ὅπως διαπιστώνει κανεὶς στὶς μεγάλες ἐπιστημονικὰς θεωρίαι. Διαβάζοντας γιὰ τὶς ἀνακαλύψεις τῆς ἐπιστήμης, ἀναπτύσσει κανεὶς μιὰ ζωηρὴ αἴσθησιν ὅτι ἡ ὁμορφιὰ ταυτίζεται μὲ τὴν ἀλήθεια.

8. Ἡ προοπτικὴ σήμερον

Ἡ ἐμπιστοσύνη τοῦ κοινοῦ ἀνθρώπου στὴν δύναμιν τῆς ἐπιστημονικῆς συλλογιστικῆς, ἡ ὁποία στηρίζεται στὴν ἀναζήτησιν, τὴν ἔρευνα καὶ τὴν ἀνανέωσιν, κερδίζει συνεχῶς ἑδαφός. Εἶναι σημαντικό νὰ παρατηρήσουμε ὅτι, γιὰ πρώτη φορὰ στὴν ἱστορίαν τοῦ δυτικοῦ πολιτισμοῦ, ἡ ἐπιστήμη προσφέρει γνώσιν γιὰ τὴν πραγματικότητά τοῦ φυσικοῦ κόσμου, ἡ ὁποία προδικάζεται νὰ ἐπηρεάσῃ τὴν σκέψιν καὶ τὴν νοοτροπίαν μας γιὰ τὴν ζωὴ καὶ τὸν κόσμον μας ἀπὸ κάθε ἄποψιν. Ἡ ἐπιστήμη εἶναι ἓνα εἶδος θρησκείας, ἓνας μύθος γιὰ τὴν πραγματικότητα, ὁ ὁποῖος ἐξελίσσεται καί, ὅσον ἀφορᾷ τὴν ὀρθολογικὴν ἐπιχειρηματολογία πιστεύουμε πῶς βελτιώνει τὴν σχέσιν τοῦ μὲ τὴν Ἀλήθειαν. Δὲν ἀφορᾷ τὶς ἀξίαι καὶ τὶς ἀπόλυτες ἀρχαί ποὺ αἰωνίως ἐρευνοῦν οἱ φιλόσοφοι καὶ οἱ θεολόγοι, οὔτε προσφέρει αὐστηροὺς κανόνες ἠθικῆς, τρόπου ζωῆς, ἢ ὁρισμοὺς τοῦ παραδείσου καὶ τῆς κόλασης. Ἐνδεχομένως μᾶς ἐπιτρέπει μιὰ σύντομην, ἀλλὰ ἀποκαλυπτικὴν, «ματιὰ στὸ βιβλίον τῆς Θεϊκῆς Δημιουργίας», μὲ τὸ μάτι τοῦ νοῦ καὶ τῆς λογικῆς. Μᾶς προσφέρει, ἴσως, καὶ μιὰ βάση γιὰ νὰ κατανοήσουμε τὴν πιθανὴν αὐτὸ-ἀναφορικὴν σχέσιν τῆς συνειδήσεως μὲ τὸν φυσικὸν κόσμον, τὴν σχέσιν τοῦ κόσμου τῆς σκέψεως, τῆς αἰσθητικῆς καὶ τῆς αἴσθησεως, μὲ τὸν κόσμον τῶν ἡλεκτρονίων, τῶν ἀτόμων καὶ τῶν φυσικῶν δυνάμεων.

Οἱ ἀδιαφιλονίκητοι δεσμοὶ μας μὲ τὸν Κόσμον ποὺ μᾶς γέννησε ἀποτελοῦν ἀκόμην ἓνα μυστήριον. Ἐμεῖς οἱ ἄνθρωποι ἔχουμε τὴν ἱκανότητα νὰ διαλογιζόμεσθε τὴν φύσιν τοῦ Σύμπαντος ποὺ μᾶς γέννησε, ἀκόμα καὶ νὰ ἀνακαλύπτουμε τοὺς κανόνες πάνω στοὺς ὁποίους λειτουργεῖ. Μπορεῖ νὰ διερωτηθεῖ κανεὶς «γιατί ἐμεῖς οἱ ἄνθρωποι νὰ ἔχουμε αὐτὸ τὸ προνόμιον;». Ἡ ἐρώτησιν αὕτη δὲν συνάδει μὲ τὴν ἄποψιν ὅτι ἡ ὑπαρξὴ μας μπορεῖ νὰ εἶναι ἓνα τυχαῖον γεγονός, μιὰ ἰδιοτροπία τῆς Φύσεως, μιὰ συμπτωματικὴ ἀνωμαλία τοῦ κοσμικοῦ γίνεσθαι. Ἡ ἐμπλοκὴ μας στὸ κοσμικὸν δράμα, πάνω στὸν μικρὸν πλανήτην μας, σὲ μιὰ φαινομενικὰ ἀσήμαντη γωνίαν τοῦ Σύμπαντος, πρέπει νὰ εἶναι θεμελιώδους σημασίας, ἀφοῦ, μέσα ἀπὸ τὴν συνειδητότητα τῶν ἀνθρώπων, αὐτὸ τὸ Σύμπαν ἔχει ἀναπτύξει τὴν αὐτογνωσίαν.

Κάτι τέτοιο δὲν μπορεῖ νὰ ἀποτελεῖ μιὰ ἀσήμαντη λεπτομέρεια, ἢ νὰ εἶναι τὸ προϊόν κάποιων τυχαίων καὶ ἄσκοπων «δυνάμεων». Πρέπει νὰ εἴμαστε ἐδῶ σκόπιμα.

9. Μιὰ προσωπικὴ ὁμολογία

Θὰ κλείσω τὴν σημερινὴ ὁμιλία μου μὲ μιὰ προσωπικὴ ὁμολογία. Θὰ τὸ ἔχετε ἴσως καταλάβει ὅτι δὲν εἶμαι φιλόσοφος, οὔτε καὶ ἓνας συστηματικὸς μελετητὴς τῆς φιλοσοφίας. Εἶμαι ἓνας ἐπιστήμων πού γιὰ πολλὰ χρόνια, σίγουρα περισσότερα ἀπὸ 30, πέρα ἀπὸ τίς καθημερινὲς ἐνασχολήσεις μου μὲ ἔρευνες καὶ ἐφαρμογές τῶν ἐπιστημονικῶν ἐνδιαφερόντων μου, κατὰ τίς γοητευτικὲς ὥρες τῆς βαθύτερης ἐνασχόλησής μου μὲ τὴν φυσικὴ καὶ τὴν ἐπιστήμη τῶν σχημάτων, τῶν μορφῶν καὶ τῆς πληροφορίας, μὲ ἀπασχόλησαν ἐρωτήματα γύρω ἀπὸ θεμελιώδη μεταφυσικὰ θέματα, κάπου ἐκεῖ στὰ ὅρια τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσης, ἐκεῖ ὅπου ἡ ἀνθρώπινη διανόηση ἀγγίζει τὴ φιλοσοφικὴ σκέψη, κάπου ἐκεῖ στὰ σκοτεινὰ καὶ ἀδιέξοδα μονοπάτια τῆς ἐπιστημονικῆς ἀναζήτησης, ἐκεῖ ὅπου ὁ ἐρευνητὴς συναντᾷ τοὺς ἀνθρώπινους περιορισμούς του καὶ ἀγγίζει ἴσως τὴν ἀπόγνωση ἢ τὴ θρησκεία.

Σὰς εὐχαριστῶ γιὰ τὴν προσοχή σας.